

שביתת כלים – רווחים מכלים בשבת

שיעור מספר 10

עד כה עסקנו באיסור ההנאה ממלאכות שעשה אדם, נכרי או ישראל, בשבת. בשיעורים הבאים נעסוק במלאכות שנעשות שלא בידי אדם. עקרונית נפסק כבית הלל, שאין חיוב שביתת כלים בשבת. אף על פי כן יש איסורים הנוגעים לשביתת כלים, נעסוק בהם בשיעורים הקרובים. בשיעור זה נעסוק באיסור להפיק רווח מכלים השייכים לאדם, בשבת, בשני אופנים – השכרה ומכירה.

א. שביתת כלים במשנה

במשנה נחלקו בית הלל ובית שמאי לגבי הפעלת חפצים שיעשו מלאכה בשבת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יז עמוד ב

משנה. בית שמאי אומרים: אין שורין דיו וסמנים וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום, ובית הלל מתירין. בית שמאי אומרים: אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום, ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין, ובית הלל מתירין. בית שמאי אומרים: אין פורסין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום, ובית הלל מתירין.

הסבירה הגמרא –

אמר רב אושעיא אמר רב אסי: מאן תנא שביתת כלים דאורייתא - בית שמאי היא ולא בית הלל.

רש"י מסכת שבת דף יז עמוד ב

משנה.

סמנין - לצבע.

כרשינין - למאכל בהמה, בינ"א בלעז + מין קטניות +.

ובית הלל מתירין - משנתן את המים מבעוד יום.

אונין - ארישבי"א + צרורות פשתן מעובד למחצה + והן אגודות של פשתן מנופץ, ונותנין אותו בקדרה לתנור ומתלבן.

שיהבילו - שיתחממו.

העין - הצבע, שיקלוט מבעוד יום.

מתירין - לתתה מבעוד יום, והיא קולטת כל הלילה.

חברותא שבת דף יז עמוד ב

מתניתין: בית שמאי אומרים: אין שורין קודם השבת דיו במים, ולא סמנים לצבע, ולא כרשינין למאכל בהמה, בכדי שתגמר מאליה מלאכת שרייתן בשבת עצמה. אלא מותר לשרותם רק אם נותר די זמן בכדי שישורו [שתגמר שרייתן של] הדיו והסימנים והכרשינין מבעוד יום, קודם כניסת השבת. ובית הלל מתירין, אף אם תגמר שרייתן בשבת. בית שמאי אומרים: אין נותנין קודם השבת אונין [אגודות] של פשתן מנופץ לתוך התנור, בכדי שיתחממו ויתלבנו בשבת, אלא בזמן שיש בו בכדי שיהבילו [יתחממו] מבעוד יום. ולא נותנים את הצמר ליורה בשביל לצובעו, אלא בכדי שיקלוט את העין [הצבע] שביורה מבעוד יום. ובית הלל מתירין ליתנן קודם השבת, אף שימשיכו להתלבן או לקלוט את הצבע בשבת עצמה. בית שמאי אומרים: אין פורסין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום. ובית הלל מתירין אף אם יצודו בשבת. ושני טעמים נאמרו בגמרא בשיטת בית שמאי בכל ההלכות האלו. או שהן גזירה, מחשש שמא יבואו לעשותן בשבת. או שאיסור דאורייתא הוא. שצותה תורה על שביתת כליו של אדם בשבת, שלא תיעשה בהם מלאכה.

אם כן, על פניו עולה שלפי בית שמאי אסור שהכלים שלנו יעשו מלאכות בשבת, בית הלל חלקו על כך והתירו. מכיוון שאנו פוסקים הלכה כבית הלל לכאורה המסקנה שאין חובה להשבית את הכלים בשבת.

ב. השכרת כלים

א. שכר שבת בהשכרת כלים

בשיעור 7 עסקנו באפשרות שנכרי יעבוד בשדהו של ישראל, למרות שישראל מרוויח מזה, באופנים שונים. לדוגמה – מותר למסור את השדה לאריס נכרי, למרות שידוע שיעבוד בשבת, מפני שעושה כך לצורך עצמו. אם כך התברר שעצם הנבת הרווחים בשבת אינה אסורה. נזכיר נקודה יסודית העולה מהגמרא –

אם רגילים למסור מרחץ באריסות – מותר לישראל לתת את המרחץ להפעלה של הנכרי בשבת. הנכרי יפעיל את המרחץ כרגיל, יבואו נכרים וישתמשו בו. הנכרי יקבל אחחים מסוימים מהרווחים (ולכן זה מותר – מכיוון ש"אדעתיה דנפשיה קעביד") והבעלים הישראל ירוויח את השאר. אם כך עולה שאין בעיה שישראל מניב רווחים מהעסק שלו בשבת (כל עוד אין בעיה של מראית עין והנכרי עושה "אדעתא דנפשיה").

מצד שני, מוכח מהגמרא שיש איסור של שכר שבת גם בלי שהמרוויח עשה מלאכה –

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סג עמוד א

מתני'. המורדת על בעלה - פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת... וכן המורד על אשתו - מוסיפין על כתובתה שלשה דינרין בשבת, ר' יהודה אומר: שלשה טרפעיין.

ובגמרא שם –

אמר ליה רבי חייא בר יוסף לשמואל: מאי שנא איהו דיהבינן ליה דשבת, ומאי שנא איהו דלא יהבינן לה דשבת? איהו דמפחת קא פחית - לא מיחזי כשכר שבת, איהו דאוסופי קא מוספא – מיחזי כשכר שבת.

מדובר על בני הזוג שאינם עומדים בחיובים ההדדיים שלהם. חז"ל הטילו קנס ממוני על אי העמידה במחויבות. המשנה הבחינה בין הקנס שמפחית מחוב הכתובה לבין הקנס שמוסיף עליו. הקנס שמפחית את חוב הכתובה לא נראה כשכר שבת, ואילו הקנס שמוסיף עליו נראה כשכר שבת. אך למה שזה יראה כשכר שבת? אף אחד לא עובד עבור השכר הזה? מכאן הסיקו הפוסקים שאיסור שכר שבת חל גם בלי שנעשית מלאכה על ידי המרוויח -

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שו סעיף ד

וה"ה במשכיר חדר לחבירו, ונ"ל דה"ה המלוים בריבית צריכים להלות בענין שאם יפרע באמצע שבוע יפרע מכל השבוע כולה או לא יפרעו כלל ולא יחשוב לימים דהא אפי' גבי מורד דקנסוהו כל זמן שיהיה מורד יתן כך וכך ליום אפי' אסור ליתן משל שבת דה"ל שכר שבת

אם כך אנו נתקלים בסתירה –

מצד אחד, מהגמרא בעבודה זרה משמע שאין בעיה להרוויח בשבת, כל עוד הנכרי פועל לטובת עצמו. מצד שני, אנו למדים מהגמרא בכתובות שרווח של השכרה וריבית אסורים בשבת!

נחדד את הקושיה –

הסוגיה בעבודה זרה עסקה בהבדל שבין מסירת שדה לאריסות, המותרת, לבין מסירת מרחץ, האסורה. הגמרא דנה בהבדל שבין המקרים. לכאורה החילוק הפשוט בין המצבים הוא שבמרחץ התשלום מתבצע על כל כניסה, ואילו האריסות משולמת מהתוצרת של כל השנה, ואם כן רווחי השבת מובלעים. מזה המהרש"ג הוכיח שההבלעה אינה הקריטריון הרלוונטי כאן, והציע חילוק אחר. המהרש"ג נשאל על השכרת כלי דישה לשימוש של נכרים בשבת. הנכרים היו משלמים לישראל המשכיר אחחים ממה שדשו. כדי לענות על השאלה, הוא מגדיר בצורה ברורה איזה שכר מותר ואיזה שכר אסור –

שו"ת מהרש"ג חלק א אורח חיים סימן סה

ולכן נראה דמן ההכרח לחלק באופן אחר. והוא - דכמו דחזינן לענין איסור מלאכה ע"י עכו"ם שמחלקים בין שכיר יום לבין אם הוא עושה בקבלנות, דשכיר יום אסור לעשות מדינא, ומהאי טעמא אסור ... אבל העושה בקבלנות מדינא מותר ... ועל כרחנו שיש חילוק בין זה לזה, דבשכיר יום ניכר המלאכת שבת יותר ממה שהוא ניכר בקבלנות ... אי"כ נוכל לומר דכמו שיש חילוק בין עושה על הזמן לעושה קבלנות לענין היתר או איסור עשיית גוף המלאכה, כמו כן יש חילוק ביניהם לענין היתר קבלת שכר שבת, דעד כאן לא אסרו חכמז"ל שכר שבת אלא שכר שהוא מקבל בעד הזמן של שבת, בזה אסרו, בין אם הוא מקבל שכר עבור מלאכת גופו, בין שהוא מקבל שכר עבור מלאכת כליו, אכל כל שהשכר שהוא מקבל בעד מלאכת קבלנות של כליו וחפציו, שבזה אינו נזכר הזמן כלל, דרך משל – באם משלמין בעד מה שדשיין, לא כפי הזמן, בעד כל שעה דישה כך וכך, רק בקבלנות ... כיון דקבלנות על אופן הנ"ל אין מזכירין

את הזמן כלל, ואין ני"מ כלל באיזה יום ובאיזה שעה הוא דש או טוחן, ככה"ג, אף שהוא נעשה בשבת, מ"מ ככה"ג לא אסרו חכמז"ל שכר שכת כלל. וא"כ במרחץ על אופן שהרוחצים כו משלמין שכר בעד קבלנות הרחיצה, לא שייך שכר שכת כלל. ולהכי אם היה המנהג לתת את המרחץ לעכו"ם באריסות, ולא היה כאן איסור מלאכה להעכו"ם – גם משום שכר שכת ליכא

הרווח של ישראל מהמרחץ הוא אחזים מהתשלום על כל כניסה. ולכן הרווח לא מוגדר לפי הזמן של שבת, אלא במקרה הוא מגיע בשבת. אך הריבית, וכן השכרת החדרים, עליהם דיבר המגן אברהם, מוגדרים לפי הזמן. זה נקרא "שכר שבת" – שכר שהוא מרוויח מהשבת עצמה.

המהרש"ג אומר שאותה הגדרה צריכה להיאמר על מכוונת הדישה – אם התשלום הוא על כל יום, אסור להשכיר לשבת עצמה (שלא בהבלעה). אך אם התשלום הוא על כל שימוש (או כל קילוגרם שנדוש וכדו'), זה לא נקרא "שכר שבת".

(בהמשך המהרש"ג אומר שהחילוק בין שכירות וקבלנות הוא שונה, אך הגדרתו לעניין שכר שבת נשארת).

חשוב לשים לב –

דייקנו מהסוגיה בעבודה זרה שמותר להרוויח בשבת. לפיכך איסור שכר שבת הוגדר במהרש"ג באופן אחר. אך עדיין יש בעיה של מיחזי כנוטל שכר שבת, כמו שכתב שם הר"ן –

הר"ן על הרי"ף מסכת עבודה זרה דף ו עמוד ב

ומכל מקום דוקא כשישראל זה לוקח מה שנשכר המרחץ בשבת בהבלעת שאר ימים, אבל אם בפני עצמו לוקח – לא, דאף על גב דבהתירא אתי לידיה, מחזי כשכר שבת, כדאמרין בפי אף על פי (דף סד א) גבי מורד ומורדת : מאי שנא איהו דיהבינן ליה שכר שבת ומאי שנא איהו דלא יהבי לה שכר שבת איהו דמפחת קא פחית לא מיתחזי ליה כשכר שבת איהו דאוסופי קא מוספא מתחזי ליה כשכר שבת.... כך נ"ל:

ודבריו נפסקו להלכה במשנה ברורה –

משנה ברורה פתיחה לסימן רמג

וכל היתר שכירות דכאן היינו שהוא משכירו דרך הבלעה עם ימות החול אבל ליום השבת לחוד אסור אפילו בשדה

– לסיכום –

מהגמרא בכתובות (סד) מוכח שאסור להרוויח שכר שבת גם כשישראל לא נוטל חלק פעיל בשבת. מכאן למדו הפוסקים שאסור גם להרוויח מהשכרת כלים, חדרי מלון, וכדומה. מצד שני, בגמרא בעבודה זרה (כא:) עולה שמותר להרוויח מהשבת (והקריטריון שהגמרא מציעה אינו הבלעה, למרות שהבלעה היא הקריטריון המתבקש בהקשר של העבודות שם). מכאן למד המהרש"ג ששכר שבת שנאסר כשישראל לא פעיל הוא רק אם נוטל שכר על השבת, לא אם במקרה המלאכה והרווחים מתקבלים בשבת. חשוב לציין שזהו הקריטריון להגדרת שכר שבת. גם כשאין איסור של שכר שבת, עדיין צריך להרוויח את הכסף בהבלעה, אחרת זה מיחזי כשכר שבת (כפי שכתב הר"ן ופסק המשנה ברורה).

ב. כמה מגדרי הבלעה

1. הרווחת ריביות בימינו

שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן מה

בדברי שאלתו במי שמניח מעות בבאנק ע"מ לקבל מהם רבית או עסקא וכהיום נהגו כמה מהבאנקים שנותנים רבית מיום ליום כלומר דמלפנים הי' דרך הבאנקים ליתן העיסקא ד' פעמים בשנה וכל מי שהוציא המעות קודם לא קבל הרבית של כל הג' חדשים אבל היום נותנים עיסקא מיום הנתונה עד ההוצאה על כל יום והעיר דלפי"ז יהי אסור ליתן מעות לבאנק כזה משום שכר שבת והביא ראיי לעצמו ממג"א א"ח סי' ש"ו סק"ז שכתב דהמלוים ברבית (לעכו"ם) צריכים להלות בענין שאם יפרע באמצע שבוע יפרע מכל השבוע כולה או לא יפרעו כלל ולא יחשוב לימים מבואר דאם יחשוב לימים הו"ל שכר שבת ואסור וא"כ בדין נמי כיון דמחשבים לימים הו"ל שכר שבת ואסור.

ומעתה נלפענ"ד לחדש דהרי לא אסרו ז"ל שכר שבת אלא כשנוטל שכר שבת להדיא ובפני עצמו אבל הנוטל שכר שבת בהבלעה לא מקרי שכר שבת ומותר ועיין ש"ע הגרש"ז סי' ש"ו ס"ט וז"ל אף על פי ששכרו לחדש וכו' אבל זה כל יום ויום שמר נתחייב לו בעה"ב לשלם בסוף היום השכר של אותו היום שהרי אם רוצה לא ישמור לו עוד שבשביל זה התנה עמו לשלם לו בעד כל יום ויום כדי שיוכל להפסיק באיזה יום שירצה וא"כ שכר שבת הוא בפ"ע ואף על פי

שהוא רוצה לגמור שמירת כל החודש ואין בדעתו להפסיק באמצע החודש מ"מ כיון שאם הי' רוצה להפסיק באמצע החודש לא היה משלם לו בעד כל החודש אלא היה מחשב עמו יום יום מימי החודש כמו שנשכר לו נמצא ששכר השבת הוא בפני עצמו וכן הדין במשכיר חדר לחבירו והתנה עמו כך וכן הדין במלוי בריבית לנכרים וכו' נמצא שריבית זו היא נחשבת לכל יום בפ"ע ולפיכך אף אם עבר כל השבוע ולא פרעו לו אינו רשאי ליטול כל הריבית אלא צריך לנכות כנגד יום השבת כיון שכל יום ויום הוא נחשב בפ"ע.

וכעין זה כתב באגרות משה אורח חיים חלק ד סימן נט.

❖ **הרחבות – האם המשמעות היא שאם יום טוב יוצא סמוך לשבת תהיה בעיה לקבל את הריביות?**

2. השכרת חדר בבית מלון

שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן מה

בעלי מלוני ששוכרים חדר ללילה אחת, האיך עושים כן, דהרי אפילו לחדר לדור בו איכא שכר שבת כמו שכתב המגן אברהם! ... דוקא אם משכיר מערב עד ערב הוא דהו"ל שכר שבת, אבל אם יש לו גם קודם שבת איזה זמן שכירות, וגם במוצאי שבת איזה תשמיש, נמצא דאז כבר הו"ל בהבלעה, דלא הוה דוקא לשכר שבת. וכן לפי המנהג המדינה דהמלוני ששוכרים חדר משעה שתיים עשרה בצהריים עד למחר בצהריים או משעה שתיים עד שעה שתיים, אי"כ כבר אין זה אלא שכר שבת בהבלעה. בקיצור – שכר שבת לא הוה אלא כשמקבל שכר רק עבור השבת ולכן בדין כיון דהיום הוא יום שלהם מחצות ועד חצות לא הוה בכלל שכר שבת.

3. השכרת כלי שיש לו בלאי ניכר

המהרש"ג המשיך וכתב טעם נוסף להתיר את מכונת הדישה –

שו"ת מהרש"ג חלק א אורח חיים סימן סה

עוד אמרתי דאפשר דלא שייך בהו איסור שכר שבת, דהרי צריך לצורך הדישה להסיק המאשין (המכונה) על ידי עצים או בנוזין. והנה פשוט הדבר דאע"ג דשכר שבת אסור, מכל מקום בוודאי מותר לו לקבל שכר בעד העצים או הבנוזין שלי, דהוי כמו מי שלקח דבר של חבירו בשבת ואכלו או הפסידו, דלא יעלה על הדעת לומר דלא יצטרך לשלם משום דהוי שכר שבת, דהתשלומין הם רק כעד החפץ שלו שאכלו או הפסידו ... אם כן יש לומר, דכיון דבעד העצים והבנוזין של הישראל בעל המאשין בוודאי מותר לו לטול שכר, אם כן, כיון דמקצת תשלומין הללו הם של היתר, ממילא אף שנוטל שכר הרבה ... מכל מקום שוב הוי שכר שבת כהבלעה, והכל מותר

המהרש"ג הסביר – אם ישנן הוצאות בגלל השימוש, צריכים לשלם אותן לבעלים, (וראה להלן לגבי שכר שבת במכירה בשבת). ממילא מותר לשלם את מלוא השכירות במצב זה, מכיון שעל ההוצאות – מותר ואף חייב לשלם, השאר נחשב שכר שבת בהבלעה.

במשנה הלכות הגדיר את גבולות ההיתר הזה של המהרש"ג –

שו"ת משנה הלכות חלק ד סימן לב (אות יב)

איברא דא"כ נפל פיתא בבירא דבכל הכלים המשתמשים בהם בשבת ומשכירים אותם לימא כן דלית בהו משום שכר שבת דלעולם הכלים מתקלקלן קצת ע"י תשמישן ונפחתין משוין ויכול לבקש שכר הפחת שהוא הקרן ובתוכו יבלע גם השכר שבת והוי בהבלעה! ...

נראה דלא קשה על הגאון ז"ל קושייתי שכפי הנראה הגאון ז"ל דייק בלשונו דמותר לו לקבל שכר בעד העצים או הדלק ולכאורה צ"ע למה לו לחפש בתר עצים והדלק היל"ל דמותר לו לקבל שכר על קלקול מכונת הדישה שמתקלקלת ונפחתת ע"י הדישה ועכ"פ כמו שאמר עצים ודלק היל"ל גם על קלקול ופחת מכונת הדישה, אבל נראה דבכיון נשמר מזה המהרש"ג דכה"ג ודאי דהוי שכר שבת בשביל מכונת הדישה בעצמה וכקושייתינו וכמ"ש בש"ע ולכן המציא דעכ"פ העצים והדלק שהדליקו משלו מחויבים הם לשלם לו וזה ודאי אינו בשכר שבת עבור המכונה ובתוך דמי העצים יכול לבלוע יותר וישלמו לו אחוזים מכל, עבור הדלק שהזיקו לו והפסידו לו והכלל בזה דפרעון הוא היכא שהזיקו לו או הפסידו או לקחו כל החפץ שלו וחייבים להחזיר לו אותו החפץ אבל שכר הוא היכא דהוא משלם לו עבור מה שהוא משתמש בכליו וחוזר לו הכלים, והשכר הוא באמת לעולם עבור השימוש והפחת כמובן.

ג. השכרה הנעשית בשבת ללא נוכחות ישראל

שו"ת משנה הלכות חלק ד סימן לב

שלח לי בנידון ישראל שיש לו פרנסה ממכונות כביסה אוטומטית שמכניס מכונה כזו אשר זורקים בה מטבע לתוך הקופה ונותנים הכביסה במכונה ועל ידי נפילת המטבע לתוך הקופה מזיז שם החשמל ומתחלת לכבס והשאלה כדת

מה לעשות בשבת אם מותר לישראל להכניס מכונה כזו בבית נכרי והוא או שכניו הנכרים יכבסו בזה והריוח לישראל ... מה שישראל מרויח בשבת אם הוי שכר שבת.
 (שם אות ז) בעיקר דין המכונה צריך לחקור למה הוא דומה שהרי הכא הוא מטיל בכיס המכונת כביסה סכום הקצוב בכל עת שהוא רוצה לכבס וא"כ נראה דבאותה שעה שמכניס המטבע הוא ששוכר המכונה ולא מקודם כלל וא"כ לא זה שהוי שכר שבת אלא הוי נמי משכיר בשבת.
 ... נראה פשוט דהא דאסרו שכר שבת לא אסרו אלא כשיד ישראל באמצע ר"ל כשישראל משכיר בית או שאר דברים לשבת או שמעמיד נכרי על זה שיקח לו שכר שבת כה"ג אסור לו לישראל ליקח שכר שבת אבל היכא שהעכו"ם עושה איזה עסק או שום מלאכה אדעתיה דנפשיה ומגיע על ידי זה ריוח גם לישראל אף שהוא נראה כשכר שבת לא מקרי שכר שבת ומותר דהרי אין הישראל לוקח כלום והעכו"ם שהוא שעשה לעצמו וע"י הריוח גם הישראל וכיון דהעכו"ם לנפשיה מותר להרויח ולעשות מלאכתו או להשכיר זה לא אסרו על ישראל כה"ג.... והעיקר הגדול בזה אצלנו דאין איסור להרויח לישראל היכא דראינו דעכו"ם אדעתיה דנפשיה קעביד ולא מחזי כשלוחו

למה המשנה הלכות הוסיף שלא יהיה "מיחזי כשלוחו"? מפני גזירת איסור השכרה ביום ששי, כמו שנלמד מיד.

המשנה הלכות פסק להתיר להעמיד את מכונות הכביסה, מכיוון שאיסור השכירות הוא רק אם ישראל מעורב בהשכרה באופן פעיל. כאן שהעמיד את המכונה והנכרי שוכר את השימוש בה מתי שיחפוף, אין בזה איסור.

(בהמשך המשנה הלכות הגדיר את היחסים אחרת. הגדרתו היא שמי שמעמיד את המכונה בעצם משכיר את המכונות לכל הבניין ונוטל שכירות חודשית, ולא על כל שימוש. התשלום עבור כל שימוש הוא רק דרך גביית השכירות החודשית, אך אין כוונתו ליטול על כל שימוש, אלא על העמדת המכונה שם כל החודש).
 לכאורה נפקא מינה נוספת לדבר זה הוא קבלת שכר על השכרת שימוש באתר אינטרנט. אתר אינטרנט הגובה תשלום חד פעמי על אספקת מידע, צפיה בסרט, שמיעת מוזיקה וכדו' צריכה להיות מותרת, מכיוון שהיא נעשית שלא בנוכחות ישראל.

אך האם זה נכון שכל מה שלא נעשה בנוכחות ישראל הוא מותר?
 לכאורה הקריטריון הזה עונה על הבעיה של שכר שבת. אך לא על הקריטריון של מיחזי כשכר שבת (כפי שראינו מהר"ן והמשנה ברורה לעיל!) לכן בתשובת "במראה הבזק" חלקו למעשה על המשנה הלכות, והחמירו באתר אינטרנט שמשכיר שירות בשבת, גם אם אין בו איסור שכר שבת, מיחזי עדיין יש.
 (חלקים מהתשובה יובאו בהמשך השיעור. התשובה המלאה מופיעה בהרחבות.
 (שוב מן הראוי לציין שהמשנה הלכות הציע שם עוד מה סיבות להיתר)
 האם אכן יש להחמיר עד כדי כך ב"מיחזי כשכר שבת"? מסתבר שכן, זה מוכח מהאיסור הבא –

ג. גזירת השכרת כלים בערב שבת

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יט עמוד א

תנו רבנן: לא ישכיר אדם כליו לנכרי בערב שבת, ברביעי ובחמישי מותר.

בברייתא נאמר שאסור להשכיר כלים לנכרי כאשר ברור שהשימוש בהם יהיה בשבת, אך באמצע השבוע מותר. לכאורה ברייתא זו היא דעת בית שמאי, שהרי, כאמור, לפי בית הלל אין איסור שבתית כלים. הרמב"ם אכן קבע הלכה מפורשות נגד הברייתא הזאת –

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה טז

מותר להשאיל כלים ולהשכיר לגוי, ואף על פי שהוא עושה בהן מלאכה בשבת, מפני שאין אנו מצווים על שבתית הכלים

הריף לא הביא את הברייתא כלל. בעל המאור הסביר שהשטתה זו מראה שהוא למד את הברייתא כמו הרמב"ם –

המאור הקטן מסכת שבת דף ז עמוד א

והא דתנו רבנן לא ישכיר אדם כליו לנכרי בערב שבת לא כתבה הרי"ף ז"ל, ונראה מדבריו שהוא סובר דבית שמאי היא דאית להו שבתית כלים

אך בעל המאור חלק על ההבנה הזאת –

ולדין אפילו בית הלל מודו בה, משום שנראה כמתנה לעשות מלאכה בשבת, שכן דרך השוכרים כלי אומנות להשכים בהן לאומנותן

בעל המאור הסביר שבכך שמסר את הכלי לנכרי בערב שבת, בידיעה שהנכרי יעשה בהם מלאכה בשבת, נראה כמו שהטיל על הנכרי לעשות את המלאכה בשבת.
גם בעלי התוספות כתבו שבהכרח הברייתא מוסכמת על בית הלל, אך מטעם אחר –

תוספות מסכת שבת דף יט עמוד א

לא ישכיר - אין לפרש משום שבתת כלים וכבית שמאי, דאם כן אפילו ברביעי ובחמישי נמי! אלא כבית הלל היא, דלית להו שבתת כלים ... ואסור לפי שנראה כנוטל שכר שבת...

תוספות טענו שלפי בית שמאי אסור להשכיר את הכלים, אפילו באמצע השבוע, למלאכה שהנכרי יעשה בשבת. לכן ודאי שהברייתא היא כדעת בית הלל. בית הלל, כאמור, אינם סוברים שיש חיוב שבתת כלים, ולכן תוספות מסבירים שמדובר כאן על איסור אחר – שכר שבת.

תוספות מציינים נפקא מינה בין שיטתם לבין שיטות הראשונים הקודמים –

ודוקא לשוכר, דמיחזי כנוטל שכר שבת, אבל שאלה שריא.

הרמב"ם כתב שמותר להשאיל ולהשכיר כלים לנכרי, מכיוון שאין הלכה כבית שמאי. לפי בית שמאי יעלה שאסור להשאיל או להשכיר, מכיוון שהאיסור הוא בכך שהכלי עושה מלאכה בשבת, וההקשר לא משנה. לפי בעל המאור מדובר על מראית עין שהנכרי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל, אם כך גם לשיטתו האיסור יהיה שווה בהשאלה או בשכירות. רק בעלי התוספות שהסבירו שהאיסור הוא שכר שבת, חילקו בין השאלה לבין שכירות. בהשאלה אין שכר, ולכן לשיטתם אין סיבה לאסור.

הרא"ש דן בשיטות השונות בצורה רחבה יותר –

רא"ש מסכת שבת פרק א סימן לו

ת"ר לא ישכיר אדם כליו לנכרי בערב שבת וברביעי ובחמישי מותר –

א. רב אלפס ז"ל לא הביאה בהלכותיו, נראה דסבירא ליה טעמא משום שבתת כלים, ואנן קיימא לן כבית הלל. וקשה דאי טעמא משום שבתת כלים אפילו בד' ובה' נמי אסור. ויש מפרשים דשבתת כלים כי האי, שאין מלאכת ישראל נעשה בהם, אינו אסור אלא מדרבנן הלכך לא אחמור בד' ובה'.
ולא נהירא, דאי כב"ש אתיא, הוה ליה להש"ס למימר הא מני ב"ש היא ומדקבעה בגמרא בסתם משמע דאליבא דהלכתא היא ...

ב. ופרי"י דאסור דמתחזי כנוטל שכר שבת ומיירי בשכיר שבת או בשכיר חודש אבל בשכיר יום אפילו בד' ובה' אסור ... ואפילו הכי אסרי בערב שבת מפני מראית העין, אף על גב דלישראל מותר בהבלעה דשבת או חדש לנכרי אסור

ג. והרבנו יונה ז"ל פירש ... דמיירי בכלים דעושין בהן מלאכה, כגון רחים ומחרישה ושאר כלי אומנות, משום דמיחזי מלאכה שעושין בהן הנכרי בשבת כשלוחו של ישראל ... בשכירות כלים ידוע הוא, ואפילו בהבלעה, אם ישכירם לו חוץ משבתות, לא יתן לו כל שכירותיו, הלכך, כיון שיש ריוח לישראל במה שהכלים נשכרים אצל הנכרי, מיחזי מלאכה שנכרי עושה בהן בשבת כשלוחו של ישראל.

סיכום הדברים כפי שמופיעים ברא"ש – שלוש שיטות נאמרו בברייתא –

א. **הריף והרמב"ם** – בית שמאי אומרים שאסור להשכיר לנכרי בערב שבת כלים שיעשה בהם מלאכה בשבת משום שבתת כלים. לנו, הסוברים כבית הלל, מותר.

על שיטה זו הקשו הראשונים בעיקר שתי קושיות – 1. מדוע שתהיה הבחנה לפי בית שמאי בין השכרת הכלים ביום רביעי או ביום ששי, אם בסופו של דבר הנכרי יעשה בהם מלאכה בשבת? היו שתירצו שאיסור שבתת כלים דאורייתא לפי בית שמאי הוא רק אם הכלים עושים את מלאכתו של ישראל. מכיוון שהכלים לא עושים מלאכתו של ישראל, האיסור מדרבנן, ולכן גזרו רק אם מסר בערב שבת. 2. למה הגמרא לא ציינה שהברייתא היא דעת בית שמאי ואינה להלכה? היו שתירצו את זה בכך שהבחנה זו בין בית הלל ובית שמאי נאמרה כמה פעמים באותם דפים, ולכן אין טעם לחזור ולהדגיש שגם הברייתא הזאת היא דעת בית שמאי.

ב. **בעלי התוספות (ר"י)** – אסור להשכיר לנכרי כלים בערב שבת מפני שנראה כנוטל שכר שבת.

יש שתי נפקא מינות משמעותיות בין שיטה זו לבין יתר השיטות – 1. (הובאה בתוספות) – האיסור יהיה רק בהשכרה, לא בהשאלה. לפי יתר השיטות האיסור יחול באותה מידה על השאלה ועל השכרה. 2. (הובא ברשב"א) – האיסור יחול על השכרת כל דבר, ולא דווקא כלים שעושים איתם מלאכה. ליתר השיטות תהיה הבחנה בין כלים שעושים איתם מלאכה לבין דברים אחרים.

ברא"ש רמזה קושיה – אם האיסור הוא שכר שבת, למה שתהיה הבחנה בין השכרה לישראל ולנכרי?
הרשב"א המשיך בכיוון זה –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף יט עמוד א

ודוקא לגוי, אבל לישראל אפילו בערב שבת מותר, דלא חשיד למיתן ליה שכר שבת. ואינו מחוור, שאם אתה מתיר להשכיר לישראל משום דלא חשיד ליתן ליה שכר שבת, אפילו לגוי שרי מהאי טעמא גופה, דלא חשיד ישראל דשקיל מיניה שכר שבת!

הרשב"א תירץ שאם השכיר לישראל, לא סביר לחשוך שישראל שכר באופן האסור. אם כך, הקשה הרשב"א, למה שלא נאמר את אותו הדבר על ישראל אחד שהשכיר לנכרי – למה בו אנחנו כן חושדים שהשכיר בצורה אסורה?

ג. **בעל המאור, רבנו יונה** (גם הרשב"א כתב שזהו הטעם המחזור שבהם, וכן הרא"ש הביא את השיטה הזו אחרונה, והיו שדייקו מכך שהוא סובר שזו השיטה להלכה) – אסור למסור לנכרי חפצים לעשיית מלאכה לפני שבת, מפני שנראה כמו שהנכרי הוא שלוחו של ישראל לעשות מלאכה בשבת.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמו סעיף א

מותר להשאיל ולהשכיר כליו לאינו יהודי, ואף על פי שהוא עושה בהם מלאכה בשבת, מפני שאין אנו מצווים על שבתת כלים; ויש אומרים דכלים שעושין בהם מלאכה, כגון מחרישה וכיוצא בה, אסור להשכיר לאינו יהודי בערב שבת; וביום חמישי מותר להשכיר לו, ובלבד שלא יטול שכר שבת אלא בהבלעה, כגון שישכיר לו לחדש או לשבוע; ולהשאיל לו, מותר אפילו בערב שבת הגה: וכן עיקר כסברא האחרונה;

השולחן ערוך פתח בדברי הרמב"ם, והמשיך בדברי בעלי התוספות, והרמ"א הכריע כמותם. אם כן להלכה אסור להשכיר ביום ששי כלים שעושין בהם מלאכה, מכיוון שזה דומה לשכר שבת.

נחזור על הראשונות –

ראינו שב"משנה הלכות" הציע שכל השכרה שנעשית שלא בנוכחות ובהשתתפות ישראל מותרת בשבת. אך מהר"ן שראינו בתחילת השיעור משמע שגם אם אין איסור שכר שבת, עדיין יהיה איסור של מיחזי כשכר שבת. ועתה יש לנו שני מצבים בהם אסרו השכרה בשבת, למרות שיד ישראל לא נמצאת שם בשבת – האחד – מסירת עסק לנכרי, שגם כשאין בה בעיה של שכר שבת, "מיחזי" עדיין יש. השני הוא איסור השכרה ביום ששי. אם אסור להשכיר ביום ששי משום מחזי, היעלה על הדעת להתיר השכרה שמתבצעת בשבת עצמה? וכך פסקו בתשובה אודות אתר המשכיר שירות אינטרנטי -

במראה הבזק חלק ה שאלה לו "קונטרס מסחר באינטרנט ושמירת השבת" אות ג

חז"ל אסרו לקחת "שכר עבודת שבת" אפילו ביצוע על מלאכה המותרת¹, ויש פוסקים שכתבו דהוא הדין שאסור לקחת שכר על השכרת כליו וחפציו בשבת², וכן נפסק בשו"ע³. יש לדון, אם יש משום "שכר שבת" בנטילת תשלום עבור שירותים המסופקים באינטרנט, גם בשבת, או עבור קניית חפץ שהוזמן בשבת באתר מסחרי פתוח. נראה שאם מדובר בתשלום חודשי/שנתי קבוע עבור הזכות להיכנס לאתר בכל זמן, ודאי שאין בעיה, מכיוון שזה נחשב כשכר שבת בהבלעה, שמותר⁴. וכן הוא באשר לתשלום על קניית חפץ שהוזמן באינטרנט בשבת, ודאי שאין בו משום שכר שבת⁵.

אך תשלום חד-פעמי בעבור אספקת מידע, צפייה בסרט, שמיעת מוזיקה וכדומה אכן אסור, מפני שהוא דומה לתשלום שכר בעבור השכרת כלים בשבת, וכנ"ל, וכך הדין גם לגבי בעל שוק וירטואלי הנוטל אחוזים מכל עיסקה שמתבצעות בו⁶. לכן מותר להפעיל את האתר רק בשותפות יום כנגד יום עם שותף גוי⁷, ורק בשעת דחק והפסד גדול יש על מי לסמוך גם למי שנוטל את האחוזים ללא שותפות עם גוי⁸.

¹ תוספתא שבת (פ"י"ח ה"י טז), בבא מציעא (נח ע"א).

² רא"ש (פ"ק דע"ז סי' כה), טור (אור"ח סי' רמג).

³ שו"ע אורח חיים (רמו סעיף א).

⁴ שם (סי' שו, ד, וסי' רמו, א). במקרים רבים ישנה הבלעה גם כשהתשלום הוא חד-פעמי, שכן המזמין משלם גם על משלוח החפץ הנקנה ועל אחזקת האתר ועוד.

⁵ ודאי שאין שום בעיה אם החפץ מסופק ביום חול, ואפילו אם היה מסופק בשבת, נראה דשרי, כי ה"נודע ביהודה" (אורח חיים סו"ס כו) כתב שוודאי מי שלוקח בשבת חפץ מחברו (באופן המותר, דהיינו שאין מדברים בשבת על המחיר), חייב לפרוע לו בחול, ואין בכך משום שכר שבת. ובדבריו השתמש ה"מנחת יצחק" להתיר את התשלום המתקבל בשבת במכונה אוטומטית למכירת אוכל.

⁶ בכל הדוגמאות הנ"ל לא מדובר בקניית חפץ, שבה התשלום הוא עבור החפץ הנקנה, ואין בה משום שכר שבת (כמבואר לעיל ב"נודע ביהודה" וב"מנחת יצחק" הנ"ל), אלא בתשלום בעבור שירות (עבודה) שנותן האתר, וזה דומה ממש לשכירת כלים.

ד. מכונה שמוכרת בשבת

חז"ל אסרו לעשות מקח וממכר בשבת. בימינו התחדשו אפשרויות שהמכשירים של האדם יבצעו את המקח והממכר עבורו. לאור זאת התחדש הדיון בשאלה האם מותר למכור על ידי מכונות שכאלה בשבת.

א. איסור מקח וממכר בשבת

בעבודת יום הכיפורים של הכהן הגדול נאמר (ויקרא ט"ז, ו) "וכיפר בעדו ובעד ביתו". למדו חז"ל שהכהן הגדול יכול לכפר רק אם יש לו "ביתו" – דהיינו שיש לו אישה. בתחילת מסכת יומא דנים על הצורך הזה. לפי רבי יהודה הכהן הגדול מקדש אישה נוספת, שמא תמות אשתו הנוכחית. אך אסור שיהיו לו שתי נשים, אז הוא מקדש אותה בתנאי, שהיא תהיה מקודשת רק משעה שאשתו הראשונה מתה. אם כך, הקניין הזה נעשה לפני יום הכיפורים, אך אם יהיה בו צורך, מטרתו להיגמר ביום הכיפורים. כתוב בירושלמי –

תלמוד ירושלמי מסכת יומא פרק א הלכה א

מקדשין לו אשה אחרת על תנאי שמא יארע דבר באשתו שנאמר [שם ו] וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו זו אשתו דברי ר' יהודה ... רבי גמליאל ברי' אינוני בעא (שאל) קומי (בפני) רבי מנא – לא נמצא כקונה קניין בשבת? א"ל – משום שבות שהתירו במקדש

מכאן למד רבי עקיבא איגר –

שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן קנט

באומר "ותקנה לך בשבת" דהוי שבות, היינו מהירושלמי הנ"ל ... אמר בירושלמי דהתירו שבות במקדש. ... על כרחך דהוי גם כן קונה קנין בשבת. וא"כ תרומיהו נפשט. דבין בתנאי ובין באומר שיחול בשבת הוי שבות

רבי עקיבא איגר למד מהירושלמי שעובר על איסור גם אם מתנה שהמקח יסתיים בשבת, אפילו אם עשה את כל ההכנה לקניין לפני שבת. האבני נזר הסביר מדוע איסור מכירה שונה משאר מלאכות שבת, שמותר שיסתיימו מעצמן בשבת –

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן נא

מה שנפלא בעינינו מאי שנא מכל המלאכות שמותר לפעול מבעוד יום שתיעשה המלאכה בשבת. חילוק גדול יש. דבכל המלאכות המלאכות נעשית מאליהם בשבת ואין צריך עוד אל האדם. שאפילו מת האדם טרם נעשה המלאכה. תיעשה המלאכה. אבל בקנין הרי הקנין נעשה בשבת מחמת האדם. שאם מת או מכר לאחר. קנין הראשון בטל. וכיון שהקנין נעשה מכח האדם בשבת. יש לומר דחשוב עושה הקנין בשבת.

אחרי שרבי עקיבא איגר והאבני נזר הוכיחו והסבירו מדוע אסור לסיים את המכר בשבת, צריך לבחון מה הדין במכר שמתבצע בעזרת הכלים המודרניים שלנו.

לא ברור שעצם חידושו של רבי עקיבא איגר התקבל על כל הפוסקים. המהר"ם שיק נשאל על אדם שבשל צורך גדול רוצה להציע מחיר במכירה פומבית שהגויים מקיימים בשבת. האדם שאל האם מותר לו לשלוח את הצעתו מראש, והנכרים יפתחו את המעטפה ששלח בשבת. המהר"ם שיק התיר משני טעמים –

מהר"ם שיק חלק אורח חיים סימן קלא

לפענ"ד פשוט זה להתיר, דהא קיימא לן בשבת דף י"ח ובשו"ע אורח חיים סי' רנ"ב דכל המלאכות אדם רשאי להתחיל מע"ש ... הכי נמי אין המאגיסטראהט (המושל) שלוחו, אלא ע"י מעשיו, מעשה הכתב מע"ש, ולמחר נגמר ממילא על ידו

⁷ עיין לקמן.

⁸ בשו"ת מהרש"ג (חלק א אורח חיים סי' סה) התיר ליטול "שכר שבת" באחוזים ממכונת דישה המושכרת לגויים בשבתות, על סמך שני נימוקים השייכים גם בנדון דידן [ונימוק נוסף שלא שייך]. (א) הוא מוכיח שלשיטת רמב"ם אין כלל של שכר שבת בהשכרת כלים, אלא רק בעבודה של אדם; (ב) הוא מחדש שאיסור שכר שבת הוא רק במי שנוטל שכר לפי זמן, והוא נוטל גם על יום השבת או חלק ממנה ולא בתשלום בקבלנות. ובי"צ'צ' אליעזר" (ח"י ס' פח) הביא סברה זו וצירף גם אותה להיתר. אמנם עיין ב"שמירת שבת כהלכתה" (פ' כח סעי' סה) בשם הגר"ש אויערבך לגבי תשלום דמי-כניסה בערב שבת לזמן חיות, שמשמע שם בפשטות שלא סובר סברה זו. מכיון ששם צרף המהרש"ג עוד נימוק שלא שייך לענינו, וכן נראה מסוף דבריו שכתב כן רק ללמד זכות על "פרנסת אחינו בני ישראל בגלות המר הזה", נראה שלכתחילה ראוי שלא ליטול שכר זה. במקום הפסד גדול יש לצרף דברי ה"ביאור הלכה" (סי' רמד סעיף ו בשם התוס') שהתיר ליהנות משכר שבת במקום הפסד גדול. בשו"ת "משנה הלכות" (ח"ד ס' לב-לג) כתב להתיר נטילת תשלום שכר שבת לבעלי מכונת-כביסה אוטומטית המוצבת ברשות גויים, ונימוקו - שבמקום שהבעלים אינם מעוניינים, שישתמשו בכליו דוקא בשבת, אלא שהגוי נוהג כך מדעתו, אין שייך שכר שבת, "דאדעתא דנפשיה קא עביד", ויש לדחות דבריו מסברא ומה גם שדבריו נסתרים ממה שכתב מרן המחבר (שו"ע "אורח חיים" סי' רמה סעיף ו), "אם אפר אינם יהודים בתנורו של ישראל בשבת על כרחו, ונתנו לו פת בשכר התנור, אסור ליהנות ממנו".

המהר"ם שייק"ל לכאורה כתב כאן נגד דברי רבי עקיבא איגר – הוא טען שמעשה שנעשה בערב שבת שגומר את הקניין בשבת דומה לכל שביתת כלים אחרת, המותרת.

ב. כשהקניין לא נגמר ממש בשבת

המהר"ם שיק הביא טעם נוסף להתיר –

מכל שכן דלפי הנראה אין מעשה החכירות נגמר ע"י האפרעט (הצעת המחיר) הזה, אלא שהוא גילוי מילתא בעלמא שדעת השוכר לתת כך וכך, וגמר החכירות או הקניין הוא על ידי הקאנטראקט (החוזה)

הוא מוסיף שאמנם המושל פותח את המעטפה בשבת, אך הצעת המחיר רק משכנעת את המושל לחתום על חוזה אחרי שבת. אם כן המקח לא נגמר בשבת, כך שגם רבי עקיבא איגר לא היה אוסר במקרה זה.

בבאר משה נשאל על השארת מענה אוטומטי בשבת שניתן להזמין דרכו מוצרים. הוא מסביר שאין כאן איסור מכירה –

באר משה חלק ו קונטרס אלקטרי סימן נ

נשאלתי אם שרי לערוך מערב שבת ענסערינג-פאן (מענה טלפוני) כדי שיקלוט בשבת מי שרוצה להזמין סחורה וכיוצא בזה.

תשובה.... אפילו לקמוח"ז מרן הגרע"א (ח"א ס"י קנ"ט) דמחמיר לעשות מסחר שהקניין יהיה חל בשב, כאן קיל הרבה יותר, דאין כאן שום קנין

על סמך רעיון זה התירו בשו"ת במראה הבזק שאתר שדרכו מזמינים סחורה יפעל בשבת(חלק זה יובא בהמשך).

ג. מכונות מכירה אוטומטיות

פוסקים רבים נשאלו אודות החזקת מכונות מכירה אוטומטיות. הסכמת רוב הפוסקים לקולא. (חשוב לציין שהפוסקים הציגו כמה סיבות אחרות לאסור את החזקת המכונה – לפני עיוור ומסייע, מראית עין, ועוד. בהרחבות הבאנו את התשובה השלמה ממראה הבזק, בה מפורטות כל יתר הבעיות שיש בהחזקת אתר אינטרנט פעיל בשבת).

שו"ת חלקת יעקב אורח חיים סימן סז

אבל לפע"ד אין ראוי משם לאסור - דבשם מוכר בתנאי שיחול הקנין בשבת שכן היא השאלה ברע"א שאמר לו המוכר תקנה לך למחר בשבת, או בתנאי שיעשה כך וכך אם מותר לעשות התנאי בשבת בכדי שיחול הקנין, ומייתי שפיר ראוי מירושלמי דאסור לקדש עיו"כ בתנאי כשתמות אשתו יחולו הקידושין ביו"כ ... אבל בני"ד שמניח הכל באוטומט בע"ש מבעוד יום או מקודם ואין כוונתו ואין דעתו כלל שיבואו הקונים בשבת, אדרבה הוא הי מרוצה שכל הקונים יבואו עוד מקודם השבת ויקחו את כל הסחורה משם עוד קודם השבת, או גם לאידך גיסא שאם לא נלקחה הסחורה בע"ש לא איכפת לו אם תישאר הסחורה לאחר השבת, והקונים הנכרים הלוקחין בשבת אדעת"י דנפשיהו עבדי והוא אין לו שייכות עמהם בשבת ועשה כל פעולת המכירה בע"ש בשעה המותרת מנ"ל לאסור? הגע בעצמך אם יתן בעל האוטומט כל הסחורה המונחת באוטומט בע"ש לעכו"ם למכור סחורתו מבעוד יום, דאפשר למכור הסחורה בע"ש, מותר להעכו"ם למכור אף בשבת דעכו"ם אדעת"י דנפשי עביד וכיון דהיה לו להעכו"ם אפשרות למכור הסחורה מבעו"י מותר, ואף דבעכו"ם שייך שליחות לחומרא, אם כן מכש"כ כשהניח הסחורה מבעו"י (ובפרט ביום ה' דלדעת המג"א מותר אף כשיום השוק רק בשבת) כיון דיש שהות שתמכר הסחורה מבעו"י פשיטא דהאוטומט יכול לעשות פעולתו אף בשבת למכור כיון דהוא אינו עושה מאומה והעכו"ם הקונים אדעת"י דנפשיהו עבדי - וממילא גם שכר שבת ליכא כמו בנתן הסחורה להעכו"ם מבעו"י למכור דאף כשמכר בשבת ויש רווח לישראל אפה"כ מותר לישראל דאדעת"י דנפשי עביד

החלקת יעקב הסביר שהאיסור לפי רבי עקיבא איגר הוא רק אם התנאי נועד לסיים את המקח בשבת. במקרה של מכונות הממתקים והשתיה, המוכר ישמח שיקנו את כל סחורתו לפני או אחרי שבת, ובזה אין איסור (כעין דבריו כתב במשנה הלכות חלק ד סימן לג).

שמירת שבת כהלכתה מהדורה תש"ע פרק כט סעיף כט

חברה המשווקת מוצריה באמצעות אוטומטיים (מתקן שמשלשלים לתוכו מטבע והסחורה המבוקשת יוצאת מהמתקן) ... במקום שבו הקונים הם נכרים – מותר להשאירם במצב ראוי לשימוש.

❖ הרחבות – כיצד נכון לקבל את הכסף שמתקבל במכונה בשבת?

במראה הבזק חלק ה שאלה לו "קונטרס מסחר באינטרנט ושמירת השבת" אות ב

באתרים שבהם נמסר מידע כלכלי, מסחרי וכיו"ב ודאי שהצרכן שנכנס לאתר ומעיין באינפורמציה, עובר על איסור מדברי קבלה - "ממצא חפצך ודבר דבר", פסוק שממנו לומדים שאסור, אדם לעיין בנכסיו בשבת.⁹
 באתרים שהשימוש בהם כרוך בתשלום בעבור מידע או ששירות כל שהוא או שמבוצע תשלום בעבור הזמנת חפץ מסויים, הקונה עובר כנראה גם על איסור דרבנן¹⁰ של מקח וממכר בשבת¹¹, ובודאי הוא עובר על איסור "ממצא חפצך"¹².
 לעומתו, ספק השירות או המוכר - שהוא פסיבי לחלוטין בשבת, נראה שאינו עובר על איסורים אלה¹³. ואולם כדי לצאת ידי כל הדעות ראוי להבטיח שכרטיסי-האשראי של הקונים יחויבו רק במוצ"ש, והדבר יפורסם באתר בצורה בולטת¹⁴.

❖ הרחבות – תשובת מראה הבזק – קונטרס מסחר באינטרנט ושמירת השבת

**רבנות-
סימן רמ"ו סעיפים א-ג**

⁹ שבת (קנ ע"א), שו"ע אורח חיים (סי' שו א).
¹⁰ יש להעיר שדעת "נתיבות המשפט" (חושן משפט סי' רלד) דשגגה באיסור דרבנן אין בה איסור כלל. לפי זה ניתן להשליך זאת לנדון דידן ולהחשיב מחלל שבת זה כשוגג (מדין "תינוק שנשבה" או "ציבור ששגג" וכיו"ב), אך מלבד שכל זה אינו מוכרח, עיקר דינו של ה"נתיבות" אינו מוסכם.
¹¹ בהרחבות יש כאן הערה שעוסקת בשאלת קניין זכויות שימוש בשבת.
¹² שהרי התחייבות כספית בשבת לצורך חולין אסורה, עיין ב"משנה ברורה" (סי' שו ס"ק לג) המתיר להתחייב בשבת ליתן לחתן דמים, הוא רק משום שיכול לחזור בו. ומשמע קצת שם, שלולי יכול היה לחזור בו, היה בכך גם איסור מקח וממכר, אף-על-פי שזו התחייבות חד-צדדית.
¹³ בשו"ת רעק"א (סי' קנח) אסר לעשות מעשה קניין בחול כשמתנה שה"חלות" תחול רק בשבת, וכך פסקו עוד אחרונים. ומשמע שלדעתם אסור ליצור מצב שבו תחול "חלות" קניינית בשבת, גם אם בשבת לא יעשה כל מעשה. ברם, (א) בשו"ת מהר"ם שו"ת (או"ח סי' קלא) חולק על רעק"א הנ"ל, וכן דעת עוד הרבה אחרונים, עיין סיכום השיטות בספר "שערי המצויינים בהלכה"; (ב) רעק"א מדבר על מקרה שבו אדם עושה מעשה בחול שבוודאי יגרום ל"חלות" קניינית בשבת, מה שאינו כן בהשארת אתר מסחרי פתוח שאין בה מצד הבעלים שום מעשה שגורם בהכרח ל"חלות" קניינית בשבת, ויש לדמות נדון דידן למה שכתב מרן בשו"ע "אורח חיים" (סי' שז, ד) ש"מותר לתת לאינו יהודי מעות מערב שבת לקנות לו, ובלבד שלא יאמר לו קנה בשבת", וברמ"א שם הוסיף "וכן מותר ליתן לו בגדים למכור, ובלבד שלא יאמר לו למכרן בשבת". מפורש אפוא שאין חובה למנוע אפשרות של "חלות" קניין בשבת, אם היא איננה תוצאה הכרחית או בשליחות מפורשת. וכעין זה כתב בשו"ת "חלקת יעקב" (או"ח סי' סז) להתיר מטעם זה השארת מכשיר אוטומט למכירת אוכל פתוח בשבת;
 (ג) כאמור לעיל, בהזמנה באינטרנט לא מתבצע קניין ממש בחפץ, אלא רק התחייבות לספק את החפץ, ובפשטות נראה שרעק"א אסר רק לגרום ל"חלות" קניין ממש בשבת, ולא התחייבויות וכדו', וכעין זה גם מובא בשו"ת "באר משה" (קונטרס אלקטריק ח"ו סי' ג); (ד) יש לבדוק, אם על פי החוק האזרחי ניתן לתובע את הספק אם יחזור בו ולא יספק את החפץ (ולא יגבה את התשלום). אם לאו, יש לומר שאין איסור להתחייב בשבת בדבר שיכול לחזור בו – דעת "מחצית השקל" על ה"מגן אברהם" (שו"ע או"ח סי' שו ס"ק טו); (ה) ניתן לצרף שיטת ה"מקנה" (אבן העזר סי' מה) שאיסור מקח וממכר בשבת הוא על הקונה בלבד.
¹⁴ על מנת למנוע לזות שפתיים.

סיכום**שביתת כלים במשנה**

במשנה שבת (יז): חלקו בית הלל ובית שמאי לגבי הפעלת חפצים שיעשו מלאכה בשבת. בגמרא מוסבר שחלקו אם יש חיוב להשביט את הכלים בשבת. להלכה נפסק כבית הלל, ולכן עקרונית אין חיוב שביתת כלים.

השכרת כלים

מהגמרא בכתובות (סד) מוכח שאסור להרוויח שכר שבת גם כשישראל לא נוטל חלק פעיל בשבת. מכאן למדו הפוסקים שאסור גם להרוויח מהשכרת כלים, חזרי מלון, וכדומה.

מצד שני, בגמרא בעבודה זרה (כא): עולה שמותר להרוויח מהשבת (והקריטריון שהגמרא מציעה אינו הבלעה, למרות שהבלעה היא הקריטריון המתבקש בהקשר של העבודות שם).

מכאן למד המהרש"ג ששכר שבת שנאסר כשישראל לא פעיל הוא רק אם נוטל שכר על השבת, כלומר שהרווח מוגדר לפי הזמן של השבת. אך אין איסור שכר שבת אם התשלום לא מוגדר לפי הזמן של שבת, אלא במקרה המלאכה והרווחים מתקבלים בשבת.

חשוב לציין שזהו הקריטריון להגדרת שכר שבת. גם כשאין איסור של שכר שבת, עדיין צריך להרוויח את הכסף בהבלעה, אחרת זה מיהזי כשכר שבת (כפי שכתב הר"ן ופסק המשנה ברורה).

כמה מגדרי הבלעה

התברר מהפוסקים שבכל מצב שיש עילה לחייב שלא על השבת, וגובים סכום מסוים אחד על העסקה כולה, יהיה מותר לגבות את המתחייב מהשבת "בהבלעה". לדבר זה יש הרבה נפקא מינות –

1. **הרווחת ריביות בימינו** - באגרות משה ובמשנה הלכות התיירו לקבל ריביות מבנקים וכדו', מכיוון שהם מגדירים את "היום" שבו עולה הריבית מחצות עד חצות. תמיד מחצות עד חצות יש גם יום חול (שהרי השבת נכנסת ויוצאת בשקיעה), ולכן מותר לגבות ריבית על שעות החול, והשבת בהבלעה.
2. **השכרת חדר בבית מלון** – באופן דומה כתב במשנה הלכות שכאשר משכירים חדר במלון, ההשכרה היא בדרך כלל לכמה שעות מיום ששי וכמה שעות במוצאי שבת, ולכן היא מותרת.
3. **כלי שיש לו בלאי מוגדר** – המהרש"ג חידש שכאשר יש בלאי מוגדר לכלי (לדוגמא – דלק לרכב), יש לשלם עליו. מכיוון שכך, מותר להשכיר רכב וכדומה, מכיוון שהשוכר צריך להשיב את דמי הדלק שצרך, וניתן לגבות את היתר מכיוון שזה נעשה בהבלעה.

גזירת השכרת כלים בערב שבת

בברייתא (שבת יט) נאמר שאסור להשכיר כלים לנכרי כאשר ברור שהשימוש בהם יהיה בשבת, אך באמצע השבוע מותר. שלוש שיטות מרכזיות נאמרו בביאור הברייתא –

1. **ריף והרמב"ם** – בית שמאי אומרים שאסור להשכיר לנכרי בערב שבת כלים שיעשה בהם מלאכה בשבת משום שביתת כלים. אנו, הסוברים כבית הלל, לא סבורים כך.
2. **בעלי התוספות (ר"ם)** – אסור להשכיר לנכרי כלים בערב שבת מפני שנראה לנוטל שכר שבת. יש שתי נפקא מינות ממשעותיות בין שיטה זו לבין יתר השיטות – 1. (הובאה בתוספות) – האיסור יהיה רק בהשכרה, לא בהשאלה. לפי יתר השיטות האיסור יחול באותה מידה על השאלה ועל השכרה. 2. (הובא ברשב"א) – האיסור יחול על השכרת כל דבר, ולא דווקא כלים שעושים איתם מלאכה. ליתר השיטות תהיה הבחנה בין כלים שעושים איתם מלאכה לבין דברים אחרים.
3. **בעל המאור, רבנו יונה** (גם הרשב"א כתב שזהו הטעם המחזור שבהם, וכן הרא"ש הביא את השיטה הזו אחרונה, והיו שדייקו מכך שהוא סובר שזו השיטה להלכה) – אסור למסור לנכרי חפצים לעשיית מלאכה לפני שבת, מפני שנראה כמו שהנכרי הוא שלוחו של ישראל לעשות מלאכה בשבת. השולחן ערוך פתח בדברי הרמב"ם, והמשיך בדברי בעלי התוספות, והרמ"א הכריע כמותם. אם כן להלכה אסור להשכיר ביום ששי כלים שעושים בהם מלאכה, מכיוון שזה דומה לשכר שבת.

המשמעות ביחס להשכרת שירות אינטרנטי

במשנה הלכות הציע שכל השכרה שנעשית שלא בנוכחות ובהשתתפות ישראל מותרת. מכך יעלה שמותר להשכיר שימוש בשירות אינטרנטי (שמיעת מוזיקה וכדו') בשבת. אך בתשובת "במראה הבזק" דחו את דבריו, לאור שני הדברים שראינו – 1.

הר"ן שכתב שגם אם אין איסור שכר שבת, עדיין יש להשכיר בהבלעה, מפני שעדיין מיחזי כשכר שבת. 2. אם אסור להשכיר כלים ביום ששי מפני שזה נראה כשכר שבת, קל וחומר שאסור להשכיר בשבת עצמה!

מכונה שמוכרת בשבת

רבי עקיבא איגר הוכיח מהירושלמי שאיסור מקח וממכר בשבת הוא גם אם המכר התבצע לפני שבת ונגמר בשבת. המהר"ם שיק כתב שזה כלול בשביתת כלים, המותרת בשבת. אך רוב הפוסקים חששו לדברי רבי עקיבא איגר. המהר"ם שיק מוסיף שגם אם נחשוש לדברי רע"א, צריך לשים לב – אם מדובר בפעולה שנעשתה ביום ששי, ובשבת יתברר האם רוצים לקיים מקח עתידי, גם רע"א לא אוסר. הבאר משה כתב שמטעם זה מותר להפעיל מזכירה חשמלית שתפעל בשבת – המכשיר רק מקבל את ההזמנות, אך הקניין לא נעשה בשבת. מכך אנו למדים גם לאתרי אינטרנט – מותר שאתר יקבל הזמנות בשבת. קולא נוספת מצאנו בחלקת יעקב, שהתיר להשאיר מכונות מכירה אוטומטיות לשבת. וזאת מכיון שגם רע"א אסר רק אם המקח נועד להיגמר דווקא בשבת. מי שמעמיד סחורה למכירה היה שמח שכולה תימכר לפני שבת. וכדבריו פסק בשש"כ. בתשובת "במראה הבזק" סמכו על כך בכדי לאפשר שלא לסגור אתרי מסחר בשבת, אך כתבו שמן הראוי להבהיר באתר שהזמנות בשבת לא יקנו ולא יחייבו את הקונים עד מוצאי שבת.